
Jugoslavenski manjinski standard i Hrvati u SRJ

MILENKO HORVATIĆ*

Sažetak

Zaštita manjina zauzima jedno od ključnih mjesta u političkoj transformaciji istočnoeuropskih zemalja, a etnički odnosi i postupanje prema manjinama pokazali su se iznimno važnim pitanjem za sigurnost i stabilnost na Balkanu, posebno SR Jugoslavije. Perspektive za mir u ovoj državi u velikoj će mjeri ovisiti o sposobnosti pronalaska rješenja za probleme nacionalnih manjina. Svi jugoslavenski ustavi sadrže odredbe o manjinskim pravima, ali su vidljive bitne razlike u stupnju predviđene zaštite manjina. U njima se status manjina regulira kroz slobode i prava pojedinaca – pripadnika manjina. Status manjine kao kolektiviteta je uglavnom nereguliran, a mehanizmi zaštite zajedničkih prava su nedovoljno razvijeni. Hrvati kao autohtone i homogene skupine žive na prostoru današnje SRJ, u Republici Srbiji i Crnoj Gori. U Srbiji je najveća koncentracija Hrvata na području AP Vojvodine, a nakon Kosovske krize Hrvata više nema na području Kosova. U Crnoj Gori Hrvati žive uglavnom na području Boke Kotorske. Raspadom SFRJ Hrvati u SRJ su se našli u položaju nacionalne manjine s činjenicom da im do danas taj status nije službeno priznat. Prema svim dosad primjenjivanim kriterijima u određivanju statusa manjine, Hrvati u SRJ su trebali steći ovo pravo i status, jer postojanje manjine sa svojim karakterističnim manjinskim obilježjima objektivna je činjenica koju nijedna država s europskim ambicijama ne može unedogled ignorirati.

Ključne riječi: SRJ, položaj Hrvata, nacionalne manjine

Uvod

Najčešće se prava manjina izražavaju kao individualna, međutim u novije vrijeme sve više i kao kolektivna. Analizom međunarodnih i pozitivnih nacionalnih (državnih) dokumenata koji reguliraju manjinsku problematiku, vidljive su razlike u tretiranju ova dva pristupa. Nema sumnje da se pod

---

* Mr. sc. Milenko Horvatić je djelatnik Ministarstva obrane RH.

pravima manjina razumijeva i kolektivna emancipacija koja se onda može ostvariti samo kroz priznavanje i zaštitu kolektivnih prava. Međutim, takvi zahtjevi kod većinske zajednice u pravilu izazivaju odbojnost i obično se vežu za pitanje teritorijalne autonomije, odnosno prava naroda na samoodređenje, što doista nekada može predstavljati prikriveni korak ka secesiji. Zagovornici ideje građanske države traže uporište u konceptu uniformnosti i principu jednakosti pred zakonom. Međutim, ovaj pristup rješava samo zabranu diskriminacije manjina, te najčešće dovodi do nepriznavanja njihovih posebnosti koje trebaju kolektivnu egzistenciju unutar većinske populacije.¹ Dakle, princip jednakosti pred zakonom postaje nedovoljan, te se nameće potreba za pravnim reguliranjem situacija koje nisu slične, jer zabrana diskriminacije je najmanje što država treba učiniti. Raspadom SFRJ nastao je problem statusa pripadnika pojedinih naroda te bivše države, koji su se tako našli u bitno izmijenjenoj situaciji da od konstitutivnih naroda postanu nacionalne manjine.² U SRJ su na taj način nacionalnim manjinama, praktično, postali Hrvati i Muslimani. Dosad nisu učinjeni nikakvi konkretni pomaci kako bi se njihov status pravno regulirao, te dobio odgovarajući institucionalni oblik. Ovako neriješen položaj ove dvije nacionalne zajednice u SRJ izaziva njihovu nesigurnost, posebno imajući u vidu razne pritiske i diskriminatorne mjere kojima su izloženi, što je upravljeno njihovu tihom nestajanju.³ Nakon raspada SFRJ, od preostalih Republika Srbije i Crne Gore, stvorena je SR Jugoslavija 1992. godine usvajanjem novog Ustava. Dvije godine ranije, SR Srbija je izmijenila status svojih "konstitutivnih dijelova", Autonomnih Pokrajina Vojvodine i Kosova, značajno smanjujući njihovu autonomiju.

Za razliku od ostalih manjina u SRJ, npr. Mađara, Slovaka, Rusina i Rumunja kojima je i u bivšem sustavu reguliran manjinski status, Hrvati kao konstitutivni narod SFRJ nisu uživali prava iz područja kolektivnih prava, kao što su pravo na uporabu svog jezika i pisma, pravo na obrazovanje na materinjem jeziku, pravo na informiranje na materinjem jeziku, te pravo na izražavanje nacionalne kulture. Tako se danas prava zajamčena zakonodavstvom SR Jugoslavije te Republike Srbije i Crne Gore na primjenjuju na hrvatsku nacionalnu zajednicu u toj državi. To je u suprotnosti s međunarodnim normama i međunarodnim obvezama koje je SRJ prihvatila, ali i međudržavnim sporazumom između SRJ i Republike Hrvatske,⁴ gdje se u čl. 8. izrijekom navodi "Srbima i Crnogorcima u RH i Hrvatima u SRJ Ugo-

- 1 Radović, Z., "Manjine i teritorijalna autonomija", u: *Autonomija i multietnička društva*, zbornik tekstova, Otvoreni univerzitet, Subotica, 2000, pp. 89-91.
- 2 Na isti način su Mađari 1918. godine od državotvornog naroda, u mađarskom tzv. translajtanskom dijelu Austro-Ugarske, postali nacionalna manjina u Kraljevini SHS.
- 3 *Izveštaj o položaju hrvatske nacionalne manjine u Srbiji*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beogradu, URL: www.helsinki.org.yu/god/manj1.htm
- 4 *Sporazum o normalizaciji odnosa između RH i SRJ*, sklopljen 23. kolovoza 1996. godine u Beogradu, potvrđen 3. listopada 1996., stupio na snagu 18. listopada 1996. godine, NN-MU 10/96.

vorne stranke jamčit će sva prava koja im pripadaju na temelju međunarodnog prava.” Dakle, pravni temelj za uređenje manjinskog statusa Hrvata u SRJ postoji.

TEMELJNI PRINCIPI USTAVNOG UREĐENJA U SRJ KOJI SE TIČU MANJINSKIH PRAVA I PREUZETE MEĐUNARODNE OBVEZE

1. Odredbe Ustava SRJ i Ustava Republika o pravima manjina

SR Jugoslavija je multietnička, multikonfesionalna i multikulturalna zajednica naroda u kojoj pored Srba i Crnogoraca živi 16 statistički relevantnih etničkih manjina koje prema popisu stanovništva iz 1991. godine čine 33,7% od ukupno 10.394.026 stanovnika.⁵ U Republici Srbiji od ukupno 9.778.991 stanovnika Srbi su zastupljeni sa 65,92%, Crnogorci sa 1,42%, a ostalo su pripadnici nacionalnih manjina. Nacionalno, konfesionalno i kulturno heterogen sastav SRJ i Srbije je posljedica mnogobrojnih povijesnih, političkih, ekonomskih i sociokulturnih, te demografskih čimbenika.

SR Jugoslavija, koju čine Republika Srbija i Crna Gora, je dakle multietnička zajednica sastavljena od različitih etničkih, nacionalnih i jezičnih skupina koje stoljećima žive zajedno. Njihov status u SR Jugoslaviji reguliran je saveznim (iz 1992) i republičkim ustavima (Ustav Srbije iz 1990. god. i Ustav Crne Gore iz 1992. god.), kao i statutima pokrajina Vojvodine i Kosova i Metohije. Pored ovih dokumenata koji na opći način određuju položaj manjina, pojedina prava regulirana su zakonima i podzakonskim aktima, statutima općina i drugim političko pravnim aktima. Svi jugoslavenski ustavi sadrže odredbe o manjinskim pravima. Međutim, usporedbom njihovih odredbi vidljive su bitne razlike u stupnju predviđene zaštite manjina. S jedne strane, Ustav Srbije⁶ ne sadrži posebni članak o općoj zaštiti i pravima manjina, već se u okviru općih jamstava ljudskih prava nalazi nekoliko odredbi koje se na njih odnose. S druge strane, u Ustavu Crne Gore⁷ osigurana je značajna zaštita prava manjina. Nedvojbena je i činjenica da Ustav SR Jugoslavije ima veću pravnu snagu od republičkih ustava, te standardi manjinske zaštite koje on postavlja predstavljaju minimum koji bi se morao ostvariti na teritoriju SR Jugoslavije.

Republike bi, dakle, morale pružiti šira manjinska prava od savezne države, što je i učinjeno u Ustavu Crne Gore, kojim je pitanje zaštite manjina

5 Činjenice i statistika, Ministarstvo za informacije RS, <http://www.srbija-info.yu/>

6 Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 1/90.

7 Ustav Republike Crne Gore, *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 48/92, 5. poglavlje, članci 67-76.

daleko preciznije i cjelovitije regulirano nego što je to uređeno ustavima SR Jugoslavije i Srbije. S druge strane, Ustav Srbije daje manje jamstva manjinama od ustava SR Jugoslavije, što zbog činjenice da se u Srbiji manjinska prava uređuju zakonima sukladno njezinim vlastitim ustavom ima za posljedicu nižu razinu zaštite manjinskih prava od one predviđene saveznim ustavom. U navedenim dokumentima status manjina se regulira, u osnovi, kroz slobode i prava pojedinaca-pripadnika manjina. Uočljivo je da je status manjine kao kolektiviteta, uglavnom, nereguliran, a mehanizmi zaštite zajedničkih prava su nedovoljno razvijeni.

Jamstva Ustava SR Jugoslavije, kao i činjenica da međunarodni ugovori u jugoslavenskom pravnom poretku, barem normativno, stoje iznad zakona, u cjelini gledano pružaju dobru osnovu za razvijanje sustava zaštite manjinskih prava i vladavine prava. Međutim, veliki broj saveznih i republičkih propisa nije ni poslije devet godina usuglašen s Ustavom SR Jugoslavije, iako je rok za njihovo usuglašavanje već nekoliko puta produživan.

*Ustav SR Jugoslavije (1992)*⁸

Zaštita manjinskih prava u SR Jugoslaviji temelji se na Saveznom ustavu od 27. travnja 1992. godine. U tom se ustavu SR Jugoslavija definira kao: "Suverena savezna država, zasnovana na ravnopravnosti građana i ravnopravnosti republika članica, Republike Srbije i Republike Crne Gore."⁹ Prema ovakvom određenju države deklarira se koncept građanske države u kojoj je ostvarivanje sloboda i prava čovjeka dostupno svim građanima-državljanima. Na taj se način postavlja okvir za ostvarivanje prava pripadnika manjina koji su u prvom redu građani, a tek onda pripadnici manjinskoga kolektiviteta. U čl. 8. Ustava ovakav se status posebno naglašava, te se kaže: "...vlast pripada građanima. Građani vrše vlast neposredno i preko slobodno izabраниh predstavnika." U kontekstu opće regulacije ljudskih prava i sloboda, te prava manjina, prepoznaju se čl. 10. i 11. u kojima se navodi: "SR Jugoslavija priznaje i jamči slobode i prava čovjeka i građanina koje priznaje međunarodno pravo," te "SR Jugoslavija priznaje i jamči prava nacionalnih manjina na očuvanje, razvoj i izražavanje njihove etničke, kulturne, jezične i druge posebnosti, kao i na upotrebu nacionalnih simbola, u skladu s međunarodnim pravom." Jamstva prava na uporabu manjinskog jezika regulirana su čl. 15.2., čl. 23.3., čl. 45., čl. 46. i čl. 49., u kojima se između ostaloga kaže: "Na područjima SR Jugoslavije gdje žive nacionalne manjine u službenoj su upotrebi i njihovi jezici i pisma, u skladu sa zakonom", te "Svako tko je lišen slobode mora biti odmah na svom, ili jeziku koji razumije, obaviješten o razlozima lišenja slobode...", nadalje "Jamči se sloboda

8 Ustav SR Jugoslavije, *Službeni list SRJ*, br. 1/92.

9 *Ibid.*

izražavanja nacionalne pripadnosti, kulture, kao i upotreba svog jezika i pisma...”, zatim “Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na školovanje na svom jeziku, u skladu sa zakonom. Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na javno obavještanje na svom jeziku”, i konačno “Svakome se jamči pravo da u postupku pred sudom ili drugim državnim organom... upotrebljava svoj jezik i da se u tom postupku upozna sa činjenicama na svom jeziku.”

U Ustav SR Jugoslavije ugrađeno je i važno načelo o jednakosti pred zakonom. Tako se u čl. 20.1. i 2. navodi: “Građani su jednaki bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, spol, jezik, vjeru, političko i drugo uvjerenje, obrazovanje, socijalno podrijetlo, imovno stanje i drugo osobno svojstvo. Svi su pred zakonom jednaki.”

Ustavom su predviđene i odredbe koje zabranjuju izazivanje ili poticanje nacionalne, rasne ili vjerske netrpeljivosti i mržnje. S tim u vezi u čl. 38.2. se između ostalog navodi: “...ako se odlukom suda utvrdi da se (u tisku i drugim obavijestima, op. a.) poziva na ... kršenje zajamčenih sloboda i prava čovjeka i građanina, ili izaziva nacionalna, rasna ili vjerska netrpeljivost mržnja,” predviđena je zabrana distribucije takvih materijala. Nadalje, čl. 42.1. regulira da je: “Zabranjeno djelovanje političkih, sindikalnih i drugih organizacija koje je usmjereno na ... izazivanje nacionalne, rasne, vjerske i druge netrpeljivosti ili mržnje.” U čl. 50. se konačno općenito formulira ova vrsta zabrane, gdje se kaže: “Protuustavno je i kažnjivo svako izazivanje i poticanje nacionalne, rasne, vjerske ili druge neravnopravnosti, kao i izazivanje i raspirivanje nacionalne, rasne, vjerske i druge mržnje i netrpeljivosti.”

Sa stajališta zaštite manjinskih prava posebno su važne odredbe iz čl. 47. i 48., gdje se navodi: “Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da u skladu sa zakonom, osnivaju prosvjetne i kulturne organizacije ili udruge, koje se financiraju po načelu dobrovoljnosti, a država ih može pomagati,” te “Pripadnicima nacionalnih manjina jamči se pravo da uspostavljaju i održavaju neometano međusobne odnose u SRJ i izvan njezinih granica s pripadnicima svoje nacije u drugim državama i da sudjeluju u međunarodnim nevladinim organizacijama, ali ne na štetu SRJ ili republike članice.”

Treba istaknuti da se ovim ustavnim rješenjima željelo prenijeti prava manjina koja je jamčio Ustav SFRJ. Razlog je taj što se nastojao naglasiti kontinuitet bivše zajedničke države. Međutim, bez obzira na vrijednost usvojenih pravnih rješenja u svezi s zaštitom manjina, ona se moraju u krajnjoj liniji cijeliti prema rezultatima njihove implementacije. Kako je očito da ne postoje posebni pravni lijekovi za zaštitu specifičnih manjinskih prava zajamčenih ovim ustavom, nameće se zaključak da prethodno navedena prava u velikoj mjeri imaju samo deklarativni karakter.

*Ustav Republike Srbije (1990)*¹⁰

Prema Ustavu Srbija je "demokratska država svih građana koji u njoj žive, zasnovana na slobodama i pravima čovjeka i građanina, na vladavini prava i na socijalnoj pravdi". Dužnost svih državnih organa, prema Ustavu, jest da se brinu o jednakoj zaštiti svih građana u pogledu uživanja njihovih prava i da reagiraju na sve pojave diskriminacije, ugrožavanja ili izazivanja nacionalne, rasne, vjerske ili spolne netrpeljivosti, što je regulirano člankom 13. Ustava. Iz ovih formulacija vidljivo je da se Srbija ne definira kao nacionalna država, iako se u preambuli između ostalog navodi: "Polazeći od vjekovne borbe srpskog naroda, njegove slobodarske, demokratske i državotvorne tradicije... riješeni da ostvare demokratsku državu srpskog naroda..."

Ustav Srbije proklamira nacionalnu, rasnu i vjersku ravnopravnost i toleranciju. U tom smislu se, prenoseći stav saveznog ustava, u članku 49. navodi: "Građaninu se jamči sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti i kulture i sloboda upotrebe svog jezika i pisma. Građanin nije dužan izjašnjavati se o svojoj nacionalnoj pripadnosti." Pitanja prava na uporabu manjinskog jezika i pisma regulirana su dvama člancima, čl. 8.2. i 32.4. Tako se u čl. 8.2. kaže: "Na područjima Republike Srbije gdje žive narodnosti u službenoj upotrebi su istovremeno i njihovi jezici i pisma, na način utvrđen zakonom." U čl. 32.4. regulira se upotreba jezika u obrazovanju, prema kojem: "Pripadnici drugih naroda i narodnosti imaju pravo na obrazovanje na svom jeziku, u skladu sa zakonom."

Osim ovih članaka, prava manjina se, u prenesenom smislu, štite u čl. 41.1. koji se odnosi na slobodu vjeroispovijesti, te u čl. 44.2. i 46.6. kojima se zabranjuje izazivanje i poticanje nacionalne, rasne ili vjerske netrpeljivosti i mržnje. Tako se u čl. 41.1. kaže: "Jamči se sloboda vjeroispovijesti, koja obuhvaća slobodu vjerovanja, ispovijedanja vjere i vršenja vjerskih obreda," a u čl. 44.2. i 46.6. između ostalog se navodi: "Zabranjeno je (političko) djelovanje koje ima za cilj ... izazivanje i poticanje nacionalne, rasne i vjerske netrpeljivosti i mržnje," te "Zabranjena je cenzura tiska i drugih vidova javnog izvješćivanja ... osim ako se odlukom nadležnog suda utvrdi da se njima ... potiče nacionalna, rasna ili vjerska netrpeljivost i mržnja." U ostalim člancima ustava Republike Srbije ne spominju se više prava manjina, osim u čl. 108. u kojemu se govori o teritorijalnom ustroju Republike. U njemu se kaže kako su Autonomna pokrajina Vojvodina i Autonomna pokrajina Kosovo i Metohija "...obrazovane u skladu s posebnim nacionalnim, povijesnim, kulturnim i drugim posebnostima njihovih područja..." Na taj je način izbjegnuta razrada prava manjina Ustavom Republike Srbije, te ista prepuštena na regulaciju statutima autonomnih pokrajina.¹¹

10 Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 1/90.

11 Vojna intervencija NATO-a u SR Jugoslaviji, izvedena u razdoblju od 24. ožujka do 9. lipnja 1999., bitno je izmijenila status Kosova. Nakon sklapanja mirovnog sporazuma u

Statut AP Vojvodine iz 1991. godine je temeljni pravni akt na razini pokrajine.¹² Njegovim člancima 13. i 15. regulirana je službena uporaba jezika i pisma "priznatih" nacionalnih manjina. Pored statuta AP Vojvodine, prava manjina su regulirana i statutima 45 općina na tom području. Konceptija razrade nacionalne ravnopravnosti i prava pripadnika manjina u Republici Srbiji ostvaruje se kroz individualna prava njenih građana. Položaj manjina u Ustavu Republike Srbije samo se posredno spominje, jer je očigledno tumačenje da se njihova prava apsolviraju kroz opće ustavno uređivanje položaja svih građana i njihovo pravo na slobodno izražavanje nacionalne (manjinske) pripadnosti. Ovakav, tradicionalni, individualistički pristup zaštiti prava i položaja manjina danas sve više zamjenjuje suvremeni koncept zaštite njihovih kolektivnih prava. Nadalje, moglo bi se zaključiti da je ustavna razrada prava manjina u Republici Srbiji na posve načelnoj razini i da nedovoljno korespondira s nacionalnom strukturom Republike Srbije i u njoj prisutnih problema ove vrste.

*Ustav Republike Crne Gore (1992)*¹³

Usporedbom odredbi o zaštiti manjina prethodna dva s Ustavom Crne Gore vidljive su bitne razlike u stupnju predviđene zaštite manjina. Ustavom Crne Gore pitanje zaštite manjina daleko je preciznije i sveobuhvatnije regulirano, nego što je to učinjeno ustavima SR Jugoslavije i Srbije. Isto tako, uočljive su terminološke razlike pa se u saveznom Ustavu koristi termin "nacionalne manjine", u Ustavu Republike Srbije koristi termin "narodnosti" (terminologija iz sustava SFRJ), a u Ustavu Crne Gore upotrebljava termin "nacionalne i etničke grupe." Prava manjina, u Ustavu Crne Gore, regulirana su u zasebnom 5. poglavlju, pod nazivom *Posebna prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa*.

Vidljiv je napor da se u deset članaka ovog poglavlja primijene međunarodni standardi u zaštiti manjina. Polazeći od čl. 67. do 76., precizno se regulira: zaštita nacionalnog, etničkog, kulturnog i vjerskog identiteta pripadnika manjina sukladno međunarodnoj zaštiti ljudskih i građanskih prava; slobodna uporaba materinjeg jezika i pisma u školovanju i informira-

Kumanovu, povlačenja jugoslavenskih vojnih i policijskih snaga s Kosova i razmještanja mirovnih snaga UN-a (KFOR-a) u toj pokrajini, a zatim i Civilne misije UN-a koja tamo vrši administrativnu upravu, Kosovo je samo *de iure* u sklopu Republike Srbije, dok je *de facto* stavljeno pod protektorat UN-a. U tom kontekstu, pitanja statusa manjina na Kosovu više nije vezano za problematiku poštivanja prava manjina u Srbiji.

- 12 Prethodni status Vojvodine kao Autonomne Pokrajine u okviru Republike Srbije, kao i u slučaju Kosova, davao je pokrajinskim vlastima širok spektar zakonodavne i izvršne neovisnosti u odnosu na središnju vlast. Međutim, promjene Ustava Republike Srbije iz 1990. god. značajno su umanjile ovu autonomiju. Sada pokrajinska Skupština nema suštinska zakonodavna ovlaštenja i može samo podnositi sugestije i preporuke Skupštini Republike Srbije o pitanjima od značaja za Pokrajinu.
- 13 Ustav Republike Crne Gore, *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 48/92, 5. poglavlje, članci 67-76.

nju; pravo na uporabu i isticanje nacionalnih simbola; pravo na osnivanje prosvjetnih, kulturnih i vjerskih udruga čijem radu pomaže država; sadržaj manjinskih nastavnih programa; pravo na uporabu jezika manjina u postupku pred državnim organima; pravo na razmjernu zastupljenost pripadnika manjina u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave; pravo na međunarodne kontakte pripadnika manjina i njihova obraćanja međunarodnim institucijama za zaštitu svojih sloboda i prava;¹⁴ ograničenja u implementaciji posebnih prava manjina s obzirom na temeljne principe Ustava Crne Gore i načela međunarodnog prava; utemeljenje institucije pod nazivom Republički savjet za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa kojim rukovodi predsjednik republike, a koji bi se brinuo o ostvarivanju prava pripadnika manjina utvrđenih ustavom.

Ovim posljednjim, 76. člankom Ustava Crne Gore izbjegava se deklarativni karakter njegovih odredbi, te ustanovljava politički mehanizam za zaštitu manjinskih prava predviđenih ustavom. No, unatoč vrijednostima usvojenih rješenja, ostaje otvoreno u kojoj je mjeri postignuta njihova implementacija.

2. Odredbe saveznog i republičkog zakonodavstva o pravima manjina

Iako ne postoji jedinstveni sveobuhvatni zakon za reguliranje prava manjina na saveznoj ili republičkoj razini, ta pitanja reguliraju pojedinačni zakoni o različitoj materiji, uključujući obrazovanje, slobodu udruživanja, medije i službenu uporabu jezika. U pogledu pravne regulative, ustava i zakona, te odluke lokalnih vlasti, kojima se regulira položaj manjina, njihova prava i zaštita (naravno riječ je o onim manjinskim skupinama kojima je položaj manjine priznat), može se reći da ustavni zakoni u SRJ prate i ispunjavaju osnovne zahtjeve i standarde međunarodno-pravnih normi i političkih dokumenata koji reguliraju ova pitanja. Činjenica je da se ustavima i zakonima jamči obrazovanje na materinjem jeziku od predškolskog do srednjoškolskog stupnja i mogućnost visokoškolskog obrazovanja na materinjem jeziku. Široko se postavljaju mogućnosti službene uporabe manjinskih jezika i pisma, jamči informiranje na jezicima manjina i osigurava očuvanje posebnosti i razvoj kulturnog identiteta, propisuju se oštre sankcije za kršenje zakonskih normi kojima se uređuju manjinska prava i zaštita manjina, kao i za djela kojima se raspiruje nacionalna mržnja ili netrpeljivost na nacionalnoj osnovi.

Ne ulazeći u analizu stanja ustavnosti i zakonitosti u SR Jugoslaviji, te primjene ovih zakona u praksi, u nastavku općih razmatranja pravnog ok-

14 Ova odredba Ustava predstavlja čak korak dalje od čl. 27. Pakta i u skladu je s rješenjem usvojenim u Europskoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina (čl.17.).

vira zaštite manjina u SRJ, prikazat ćemo najvažnije odredbe saveznog i republičkog zakonodavstva koja reguliraju položaj manjina u ovom sustavu.

Savezni propisi

Ljudska prava i slobode te manjinska prava ostvaruju se na temelju Ustava SR Jugoslavije, a utvrđivanje načina njihova provođenja regulira se putem zakona (čl. 67. st. 2.). Međutim, ustavni zakon za provedbu Ustava SRJ¹⁵ propisuje da se Ustav SRJ primjenjuje od dana kada je proglašen, a svi savezni zakoni za koje nije izrijekom određeno da prestaju važiti, primjenjivat će se "do njihova usklađivanja s Ustavom..." (čl. 12.). Tako se u mnogim oblastima zaštite manjinskih prava primjenjuju stari, često restriktivni zakoni bivše SFRJ.

Prvi od njih je Krivični zakon SFRJ (1976), koji u svoja tri članka (134., 154. i 186.) predviđa kazneni progon za: djela izazivanja ili raspirivanja nacionalne, rasne ili vjerske mržnje (čl. 134. st. 1. i 2.); kršenje osnovnih ljudskih prava i sloboda priznatih od međunarodne zajednice, te propagiranje rasne mržnje ili poticanje rasne diskriminacije (čl. 154.); službena lica koja ... "na temelju razlika u nacionalnosti, rasi, vjeroispovijesti, etničkoj pripadnosti ... uskrate ili ograniče prava građana utvrđena ustavom, zakonom ili drugim propisom..." (čl. 186.).

Zakon o udruživanju građana u udruženja, društvene organizacije i političke organizacije koje se osnivaju na teritoriju SFRJ (1990) navodi ograničenja u programskim i statutarnim ciljevima novoosnivajućih organizacija s obzirom na njihovu eventualnu usmjerenost na "...raspirivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje i netrpeljivosti" čl. 2., te u svom čl. 3. st. 2. predviđa njihov jednak tretman i pravnu zaštitu. Isto je tako u Zakonu o osnovama sustava javnog informiranja (1990) navedena odgovornost urednika za programsku orijentaciju javnog glasila, koja bi bila usmjerena na "...raspirivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje i netrpeljivosti" (čl. 17. st. 1.). Službena uporaba jezika i pisma manjina regulirana je četirima zakonima. To su: Zakon o krivičnom postupku (1977), koji kroz šest članaka utvrđuje ravnopravan tretman jezika i pisma manjina; Zakon o općem upravnom postupku (1996), u kojem se u čl. 16. navodi mogućnost vođenja upravnog postupka na jeziku i pismu nacionalne manjine; Zakon o parničnom postupku (1977), na sličan način kroz četiri svoja članka tretira ovo pitanje, i Zakon o objavljivanju saveznih zakona i drugih saveznih propisa i općih akata (1992), koji u čl. 4. utvrđuje pravo na objavljivanje autentičnih tekstova dokumenata saveznoga karaktera na jezicima albanske i mađarske manjine.

15 *Službeni list SRJ*, br. 1/1992.

Propisi Republike Srbije

Konkretna razrada manjinskih prava na zakonodavnom planu u Republici Srbiji pokazuje određenu neujednačenost u odnosu na opće odredbe postojećih ustava SR Jugoslavije i republičkog ustava, te je vidljiv različit pristup njihovu reguliranju. To se, međutim, ne bi moglo reći za odredbe iz čl. 60., 61. i 100. Krivičnog zakona Srbije (1997), koji je sukladan odredbama saveznog zakona iz 1976, koji na sličan način tretira različite aspekte jednakosti građana pred zakonom.

Službena uporaba jezika i pisma manjina razrađena je republičkim Zakonom o službenoj upotrebi jezika i pisma (1991). Prema ovom zakonu službenom uporabom jezika i pisma smatra se uporaba jezika i pisma u radu: državnih organa, organa autonomnih pokrajina, gradova i općina, ustanova, poduzeća i drugih organizacija koje vrše javna ovlaštenja. Službenom uporabom smatra se i ispisivanje naziva mjesta i drugih geografskih naziva, te naziva trgova i ulica, organa, organizacija i tvrtki, objavljivanje javnih poziva, obavijesti i upozorenja za javnost, kao i ispisivanje drugih javnih natpisa.¹⁶ Međutim, o tome hoće li se službeno upotrebljavati jezici manjina odlučuju općine u kojima te manjine žive (čl. 11. st. 1.). Zakon nije predvidio kriterije koje bi općine morale uvažavati kada utvrđuju koji će jezik biti u službenoj uporabi. Ovaj nedostatak dovodi do toga da u praksi u općinama postoje različita rješenja za ovo pitanje.¹⁷

U Srbiji je mogućnost odvijanja nastave na manjinskim jezicima precizno postavljena: "...ako se za upis u prvi razred prijavi najmanje 15 učenika", onda se nastava može obavljati na manjinskom jeziku uz suglasnost ministra prosvjete.¹⁸ Međutim, pravo na školovanje na manjinskom jeziku u velikoj mjeri ovisi od toga na kojem jeziku se odvija predškolska nastava. Prema Zakonu o društvenoj brizi o djeci (1992)¹⁹ utvrđeno je da su općine osnivači predškolskih ustanova (čl. 45.), što znači da osnivanje predškolskih grupa na jeziku manjina ovisi o odlukama nadležnih općinskih organa. Na ovaj način otežano je ostvarivanje ustavima utvrđenog prava pripadnika manjina na obrazovanje na svom jeziku.

Značajni su još sljedeći zakoni koji se odnose na prava pripadnika manjina: Zakon o srednjoj školi (1992), koji u čl. 5. regulira način i uvjete realizacije nastave na manjinskom jeziku; Zakon o višoj školi (čl. 4. st. 2. i 3., te čl. 47. st. 5. i 48. st. 5.), u kojem se, kao i u Zakonu o sveučilištu (čl. 43. st. 2. i 96. st. 3.), otvara mogućnost izvođenja nastave na jeziku manjine,

16 Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 45/1991., čl. 2. i 3.

17 O tome opširnije cf.: Samardžić, M., (1998), *Položaj manjina u Vojvodini*, Centar za antiratnu akciju, Beograd, 1998.

18 Zakon o osnovnim školama Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 50/1992-1726, čl. 5.

19 Zakon o društvenoj brizi o djeci, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 49/1992., čl. 45.

te se regulira način uporabe jezika i pisma u službenim dokumentima tih ustanova.

Propisi Republike Crne Gore

Republike mogu pružati šira manjinska prava od savezne države, što je i učinjeno Ustavom i zakonima Crne Gore, kojim je pitanje zaštite manjina daleko preciznije i cjelovitije regulirano nego što je to učinjeno ustavima i zakonima SRJ i Srbije.

Tako se Krivičnim zakonom Crne Gore (1978) u čl. 52. i 90. predviđaju zatvorske kazne za nejednak tretman pripadnika manjina s obzirom na njihova prava utvrđena Ustavom, zakonima i drugim propisima. Zakon o javnom informiranju (1990) u čl. 20. utvrđuje ograničenja uređivačkih politika i programskih orijentacija javnih glasila s obzirom na njihov sadržaj, koji bi mogao biti usmjeren raspirivanju nacionalne, rasne i vjerske mržnje i netrpeljivosti. Na sličan način ova pitanja su dodatno regulirana i Zakonom o udruživanju građana (1990), člancima 4. i 5., te Zakonom o prekršajima javnog reda i mira (1987), člancima 34. i 37.

Službena uporaba jezika i pisma regulirana je posebnim republičkim zakonima. To su: Zakon o pečatu Republike Crne Gore i pečatima državnih organa (1984) u čl. 9.; Zakon o osnovnoj školi,²⁰ u čl. 11.-13., te čl. 124.2. i 126.5.; Zakon o srednjoj školi (1991) u čl. 14., 114.3. i čl. 116.4.

3. Preuzete međunarodne obveze SR Jugoslavije glede zaštite manjina

Prema ustavu SR Jugoslavije od 27. travnja 1992. godine SRJ priznaje i jamči slobode i prava čovjeka i građanina koje priznaje međunarodno pravo (čl. 10.). Članak 16. Ustava SR Jugoslavije predviđa da SRJ u dobroj vjeri ispunjava obveze koje proizlaze iz međunarodnih ugovora u kojima je ona strana ugovornica, a međunarodni ugovori koji su potvrđeni i objavljeni u skladu s ustavom i općeprihvaćenim pravilima međunarodnog prava sastavni su dio unutarnjeg pravnog poretka i kao takvi dio su saveznog prava. Položaj međunarodnih ugovora je u hijerarhiji pravnih akata viši i od saveznih i od republičkih zakona. Iz ovog proizlazi zaključak da jedino odredbe Ustava SRJ imaju veću pravnu snagu od ratificiranih međunarodnih ugovora.

Kako je u preambuli ustava SRJ proglašen kontinuitet (neprekinuti subjektivitet) sa SFRJ, to znači da se čl. 16. Ustava SR Jugoslavije odnosi i na sve ugovore koje je zaključila ili im je pristupila SFRJ. Isto tako, SRJ je

²⁰ Zakon o osnovnoj školi, *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 34/1991-574.

dala izjavu da će poštovati obveze koje je prihvatila bivša SFRJ.²¹ Zanimljivo je i tumačenje Komiteta za ljudska prava koje govori o obvezatnosti Pakta o građanskim i političkim pravima za sve države nastale raspadom SFRJ. Jer, prema tumačenju, kada se PGP jednom ratificira, jamčena prava u nje-mu pripadaju ljudima koji žive na teritoriju države ugovornice, bez obzira na to raspala se ona na više država ili ne.²²

U vrijeme svog postojanja SFRJ je ratificirala sve važnije međunarodne ugovore o ljudskim i manjinskim pravima: Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Službeni list SFRJ, br. 7/1971; Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Službeni list SFRJ br. 7/1971; Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Službeni list SFRJ, br. 6/1967; Međunarodna konvencija o suzbijanju i kažnjavanju zločina aparthejda, Službeni list SFRJ, br. 14/1975. i drugih 20 međunarodnih ugovora iz ovog područja.

Europska Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda ne obvezuje SR Jugoslaviju budući da ona nije članica Vijeća Europe. Jugoslavenska vlada je u ožujku 1998. godine podnijela zahtjev za prijem u Vijeće Europe i izrazila spremnost za prihvaćanje svih obveza u pogledu ljudskih prava koje članstvo u ovoj organizaciji podrazumijeva. Međutim, Komitet ministara Vijeća Europe je ocijenio ovaj zahtjev nedovoljno ozbiljnim i ne-nerodostojnim te odlučio suspendirati raspravu o ovom pitanju, zaključujući da je uvjet za razmatranje jugoslavenskog zahtjeva "radikalna promjena politike od strane Beograda."²³

Zanimljiva je i činjenica da je SR Jugoslavija, početkom prosinca 1998. godine, ratificirala Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina (iz 1995. god.) Vijeća Europe, iako SRJ nije ni članica Vijeća Europe niti je od Komiteta ministara Vijeća Europe dobila odgovarajući poziv da to učini. Međutim, Komitet ministara nije ni mogao uputiti poziv SR Jugoslaviji da Konvenciju ratificira, zato što je uvjet za to članstvo u OSCE-u, a članstvo SRJ u toj organizaciji je suspendirano od srpnja 1992. godine.

SR Jugoslavija je članica glavnih međunarodnih instrumenata koji se odnose na zaštitu prava i sloboda manjina, a unutarnje zakonodavstvo u velikoj mjeri odgovara međunarodnim standardima postavljenim ovim in-

21 "The Federal Republic of Yugoslavia, continuing the State, international legal and political personality of Socialist Federal Republic of Yugoslavia assumed internationally", navedeno u: Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina vs Yugoslavia), ICJ, Judgment of 11. July, 1996.

22 Cf.: st. 4. Općeg komentara br. 26 (61) o pitanjima vezanim uz kontinuitet obveza prema Paktu o građanskim i političkim pravima, Komitet za ljudska prava, Doc. UN CCPR/C/21/Rev. 1/Add. 8., 8. prosinca 1997.

23 Cf. odluku Komiteta ministara Vijeća Europe sa 639. zasjedanja, 7-9. rujna 1998, točka dnevnog reda 2.4.; cf. Doc. Vijeća Europe CM (98) 45 od 23. ožujka 1998; cf. Priopćenje Saveznog ministarstva za vanjske poslove SRJ, Naša borba, 20. ožujka 1998. "Jugoslavija zatražila prijem u Vijeće Europe", str. 1.

strumentima. Međutim, ljudska i manjinska prava u SRJ nemaju mjesto u javnom životu kao što je to slučaj u zapadnim demokracijama, bez obzira na normativnu uređenost i retoriku koju u tom smislu i režim i opozicija koriste. Eskalacija Kosovske krize, koja je SR Jugoslaviju gurnula u rat, dramatično je aktualizirala sve dileme oko prirode budućeg konstituiranja tog društva i države.

SASTAVNICE PRAVA NA UREĐENJE MANJINSKOG STATUSA HRVATIMA U SRJ

Hrvati kao autohtone i homogene skupine žive na prostoru današnje SR Jugoslavije – u Republici Srbiji i Republici Crnoj Gori. U Republici Srbiji najveća je koncentracija Hrvata na području Autonomne Pokrajine Vojvodine u tri njene regije: Bačkoj, Banatu i Srijemu, dok se manje ali kompaktne hrvatske zajednice nalaze i na području Autonomne Pokrajine Kosovo i Metohija. U Republici Crnoj Gori Hrvati žive u primorskom pojasu na području Boke Kotorske u općinama Kotor, Herceg Novi i Tivat.

Povijesna obilježja prostora Bačke, Banata i Srijema (Vojvodine) na kojima žive Hrvati kao starosjedilačko i autohtono stanovništvo

Vojvodina obuhvaća gotovo četvrtinu teritorija Republike Srbije,²⁴ ili 21.506 km² na sjeveru Republike i leži u Panonskoj nizini, a rijeke Dunav, Sava i Tisa dijele je na tri jasno uočljive cjeline: na krajnjem istoku nalazi se Banat, na sjeverozapadu Bačka, a na jugozapadu Srijem. Ove tri regije, između ostaloga, karakterizira velika gustoća naseljenosti i demografska raznolikost. Prema posljednjem popisu iz 1991. godine, Vojvodina broji 2.013.889 stanovnika.

Sve do kraja XIII. stoljeća stanovništvo prostora Vojvodine katoličke je vjere. U razdoblju do turskih osvajanja, Bačka, Banat i cijeli Srijem (uključujući i Zemun) dijelom su ugarskog državnog područja. Tek padom Srpske Despotovine pod tursku vlast 1459. godine počinje doseljavanje Srba na područje Vojvodine. Turci su 1529. godine zauzeli Srijem, 1540. godine Bačku, a 1552. godine Banat.²⁵

Od XVII. stoljeća austrougarska vojska potiskuje Turke i oslobađa područja sjeverne Bačke i Banata, te se organizira naseljavanje ovih prostora, između ostalih i Hrvatima podrijetlom iz Bosne i Dalmacije. U naseljima

24 Činjenice i statistika, Ministarstvo za informacije RS, <http://www.srbija-info.yu/>

25 Prema: Tonković, B., "Izlaganje o stanju hrvatske manjine u SR Jugoslaviji", *Glasnik foruma hrvatskih manjina*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, vol. 1, 1996, p. 27.

uz lijevu obalu Dunava doseljeni Hrvati su došli kao "osvježenje" slavonskom stanovništvu koje je u njima živjelo od svoga postanka. U tome se povjesničari slažu. Međutim, o dolasku Hrvata ima različitih mišljenja. Prema nekim autorima Hrvati su došli u Bačku za Bečkog rata (1683–1699) ili neposredno nakon njegova svršetka.²⁶

Na ove prostore, 1690. godine, doseljava se i veća skupina srpskog življa, a zbog depopulacije, prouzročene ratnim pustošenjima, kugom, kolerom i drugim okolnostima, vlasti novim kolonizacijama nastanjuju ove krajeve Nijemcima, Slovacima, Česima, Rusinima, Ukrajinima i drugima. Od početka XVIII. stoljeća pa do 1848. godine u Vojvodini su postojale dvije upravne teritorijalno-političke cjeline: vojna i civilna. Razvojačenje i uvođenje civilne uprave počelo je nakon 1718. godine smanjenjem turske opasnosti. Posavska vojna granica je reorganizirana 1745. godine, nakon čega je stvoren novi granični pojas uz Dunav od Petrovaradina preko Sremskih Karlovaca i Slankamena do Zemuna. Od preostalog dijela Srijema stvorena je Srijemska županija sa sjedištem najprije u Iloku, a potom u Vukovaru.²⁷ Taj dio Srijema priključen je slavonskom dijelu hrvatskoga kraljevstva.

Nakon Austro-ugarske nagodbe (1867) i Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868) Vojvodina je podijeljena. Područja Banata i Bačke stavljena su pod upravu Ugarske, dok je Srijem pripao Austriji i pod upravom je Hrvatske.²⁸ Takvo stanje je potrajalo do 1920. godine kada su Trianonskim mirovnim sporazumom Bačka i Banat (veći dio) priključeni novostvorenoj državi SHS.²⁹ Kako su Srbi predstavljali manjinu u stanovništvu Vojvodine, Kraljevina Jugoslavija je kolonizacijom Srba u razdoblju 1920–1924. godine, te politikom zapošljavanja u državnim službama pretežito Srba pokušala izmijeniti etničku sliku ovog područja. Hrvatski i mađarski autohtoni živalj je represiran zloporabom državne vlasti, a posebno nacionalizacijom velikih zemljišnih posjeda čiji su vlasnici većinom bili Hrvati, a u manjem dijelu i Mađari.³⁰

Pokušaji rješavanja nacionalnog pitanja u Kraljevini Jugoslaviji, federalizacijom, vodili su ka rješenju konstituiranja Vojvodine kao federalne jedinice. U sporazumu Cvetković-Maček (1939) status Vojvodine je ostao prilično nejasan. Hrvatski pregovarači su predviđali da područja u kojima Hrvati u Vojvodini predstavljaju većinsko stanovništvo trebaju pripasti Banovini Hrvatskoj. To su bili kotari Sombor i Subotica. Tijekom II. svjetskog rata u okviru antifašističkog pokreta konstituirala se autonomija Vojvodine, a bilo je i razmišljanja o ustanovljenju Vojvodine kao federalne jedinice u okviru

26 Sekulić, A., (1989), *Bački Bunjevci i Šokci*, Školska knjiga, Zagreb, p. 185.

27 *Opća enciklopedija*, treće izdanje, JLZ, Zagreb, 1982, svezak 8., p. 572.

28 *Ibid.*, p. 573.

29 *Vojna enciklopedija*, drugo izdanje, Vojnoizdavački Zavod, Beograd, 1975, svezak 10., p. 127d.

30 Tonković, B., "Izlaganje o stanju hrvatske manjine...", op. cit., p. 28.

Jugoslavije. Na prvoj skupštini izaslanika naroda i narodnosti Vojvodine 31. 07. 1945. godine donesena je odluka o priključenju autonomne Vojvodine Srbiji.³¹ Vojvodanska posebnost je ipak uvažena ustavom DFJ iz 1946. godine, u kojemu je Vojvodini utvrđen autonomni status. Ustavom SFRJ iz 1974. godine, koji je bio na snazi do raspada te države, Vojvodina je bila definirana kao autonomna pokrajina s elementima državnosti (imala je ustav, vlastitu zakonodavnu, izvršnu i sudbenu vlast, te svoja predstavništva u saveznim organima i institucijama vlasti). Donošenjem ustava Srbije (1990) protupravno je ukinuta povijesna autonomnost Vojvodine.

Povijesna opstojnost Hrvata na prostoru Boke Kotorske

Boka Kotorska je prostran i razgranjen zaljev na južnom dijelu istočne obale Jadranskog mora, koji sjeverno i sjeveroistočno od crte Mirište – rt Oštro prodire oko 24km u kopno. Nalazi se u Republici Crnoj Gori i administrativno je podijeljeno u tri općine: Kotor, Herceg Novi i Tivat sa 61.440 stanovnika (popis iz 1991. godine).

Najstariji stanovnici Boke bila su ilirska plemena. U vrijeme selidbi naroda u Boku su prodirali Goti, Avari i Slaveni. Od dolaska Slavena etnički se sastav pučanstva izmijenio. Autohtono je pučanstvo dijelom izginulo, dijelom se iselilo, a dijelom povuklo u utvrđena mjesta, najviše u Kotor. Slavenima napučeno područje pripadalo je na jugoistočnom dijelu Duklji, a na sjeverozapadu Travunji. Kotor je s okolicom ostao u bizantskoj vlasti i za tematske organizacije pripadao temi Dalmaciji.³²

U prvoj polovici X. stoljeća Kotor je u sastavu Hrvatske (tzv. Crvena Hrvatska). Od 1166. godine u Kotoru postoji znamenita katedrala sv. Tripuna, a ovaj zaljev poznat je i pod nazivom “zaljev hrvatskih svetaca”. Od 1420. godine cijelo je područje pod venecijanskom upravom. Turci su osvojili primorje od Risna do Herceg Novog i Grblja i vladali do kraja XVII. i početka XVIII. stoljeća. Tek u vrijeme mletačko-turskih ratova XVII–XVIII. stoljeća, započinje jače doseljavanje pravoslavnog stanovništva iz zaleđa, kojega prije toga na ovom području nije bilo. Godine 1797. područje Boke pripalo je Austriji, koja ju je 1805. godine prepustila Francuskoj; 1806. godine zauzimaju je Rusi; od 1807. godine drže je ponovo Francuzi, zatim je opet (1814. god.) došla pod Austriju, pa Austro-Ugarsku (tada, administrativno u Dalmaciji – Hrvatskoj), a 1918. godine pod Jugoslaviju.³³

Broj hrvatskog stanovništva je stalno opadao, a istodobno su vlasti vršile plansko naseljavanje ovih prostora. Tako se od 1910. godine kada su Hrvati u Kotoru činili 69% stanovnika, u Herceg Novom 70%, a u Tivtu 95%, udio

31 *Opća enciklopedija*, treće izdanje, JLZ, Zagreb, 1982, svezak 8., op. cit., p. 576

32 *Opća enciklopedija*, treće izdanje, JLZ, Zagreb, 1982, svezak 1., op. cit., p. 587

33 *Ibid.*, p. 588.

hrvatskog stanovništva prema popisu 1991. godine na ovom području smanjio na 1,02%.³⁴ Nakon 1918. godine veze Hrvata s matičnim narodom slabe, te se otvaraju procesi njihova "odnarođivanja" i asimilacije. Bokeljska mornarica u Kotoru starodrevna je pomorsko-staleška udruga (bratovština) s pisanim statutom iz 1463. godine koja ima tradicionalno jasno hrvatsko obilježje. Od 1859. godine nije više staleška organizacija već samo kulturna udruga Bokelja i izuzetno je značajna za održanje Hrvatskog identiteta u Boki.

Natuknice o povijesnoj opstojnosti Hrvata na prostoru Kosova

Na području Kosova, na sjeverozapadnim obroncima Skopske Crne Gore, u Janjevačkoj regiji, u mjestima Janjevo, Vrnavokolo i Letnica živi starosjedilačko hrvatsko stanovništvo. Od sredine XIV. stoljeća, kada je rudarstvo (srebro i zlato) bilo najrazvijenije, Janjevo i njegovu okolicu naseljavaju Hrvati podrijetlom iz Dubrovnika i Kotora. Zato se može reći kako su Hrvati u ovom kraju najstarija hrvatska dijaspora. Središnje naselje je Janjevo kojem gravitira 19 seoskih naselja. Naselje u Janjevu osnovali su rudari Sasi 1303. godine.

Zbog udaljenosti matične zemlje, odnosa vlasti i susjeda Albanaca i Srba, njihovo brojčano stanje se stalno smanjivalo. Ipak, do posljednjeg popisa stanovništva 1991. godine, kada je registriran 8.161 Hrvat³⁵ na ovom području, zadržalo se hrvatsko autohtono stanovništvo rimokatoličke vjeroispovijesti. Nakon posljednjih, ratnih, te političkih i gospodarskih okolnosti, na ovom području zadržao se samo njihov "simboličan" broj.

Nacionalna struktura SRJ u razdoblju od 1948. godine – opći pokazatelji

Savezna Republika Jugoslavija, koju čine Republike Srbija i Crna Gora, multietnička je zajednica sastavljena od različitih etničkih, nacionalnih i jezičnih skupina koje stoljećima žive zajedno. Demografski podaci s posljednjeg popisa stanovništva 1991. godine pokazuju da, unatoč brojčanoj većini Srba i Crnogoraca od ukupno 10.406.742 stanovnika, različite manjinske skupine čine 32,7%.

U Republici Srbiji, od ukupno 9.791.475 stanovnika, Srbi su zastupljeni sa 65,7%, Crnogorci sa 1,4%, a ostalo su pripadnici nacionalnih manjina.³⁶

34 *Statistički bilten SFRJ* br. 1934, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1992, p. 13

35 *Statistički bilten SFRJ* br. 1934, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1992, p. 34

36 Vidi tablicu br. 1.

Budući da 1/3 stanovništva SR Jugoslavije čine pripadnici manjina, smatra se da ona nije nacionalno homogena zajednica.³⁷

Tablica 1: Nacionalni sastav stanovništva, 1991. god.

	Ukupno	Srbi	Crnogorci	Jugoslaveni	Albanci
SR Jugoslavija	10406742	6485596	520508	343593	1727541
Srbija (bez AP)	5824211	5081766	75258	145810	76012
Crna Gora	615267	57176	380484	25854	40880
Vojvodina	2012517	1151353	44721	168859	2959
Kosovo	1954747	195301	20045	3070	1607690

Tablica 1a: Nacionalni sastav stanovništva, 1991. god.

	Mađari	Muslimani	Romi	Rumunji	Slovaci
SR Jugoslavija	345376	327290	137265	42386	67234
Srbija (bez AP)	4430	173871	69564	3554	3293
Crna Gora	...	89932	...	...	...
Vojvodina	340946	6079	24895	38832	63941
Kosovo	...	...	...	...	...

Tablica 1b: Nacionalni sastav stanovništva, 1991. god.

	Hrvati	Bunjevci	Šokci	Ostali
SR Jugoslavija	115463	21662	1922	58291
Srbija (bez AP)	26827	110	56	20040
Crna Gora	6249	...	...	13425
Vojvodina	74226	21552	1866	15398
Kosovo	...	...	...	9428

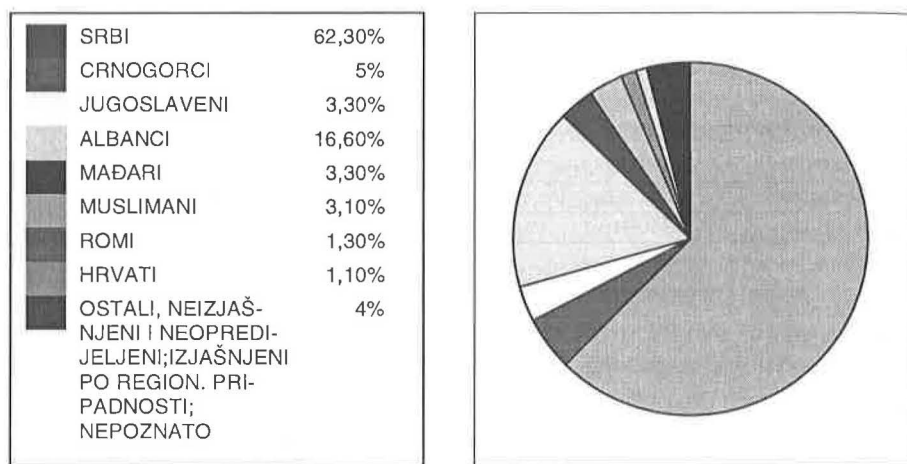
Izvor: Prvi rezultati Popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine, Nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Statistički bilten br. 1934, SFRJ, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1992.

³⁷ Prof. Tatalović navodi kako je zamišljena teorijska granica od 80% većinskog stanovništva minimum za nacionalno homogenu zajednicu. U: Tatalović, S.: *Manjinski narodi...*, op. cit., p. 111.

Najveće manjinske skupine u SRJ žive u Republici Srbiji, uglavnom u tri područja. Najbrojnija manjina u SRJ i Republici Srbiji su etnički Albanci. Njihov najveći dio, od ukupno 1.686.661 u Republici Srbiji, koncentriran je u Pokrajini Kosovo i Metohija, dok ostali žive u područjima južne Srbije. Najviše pripadnika muslimansko-bošnjačke manjine, kojih je prema popisu iz 1991. godine u Republici Srbiji bilo 237.358, žive u oblasti Sandžak (vlada SRJ je naziva Raški okrug), a koja se prostire preko jugoistočne Srbije u sjevernu Crnu Goru, duž granice s Bosnom i Hercegovinom.

STANOVNIŠTVO SR JUGOSLAVIJE PREMA NACIONALNOM SASTAVU (popis 1991. godine)

Slika 1.

Pokrajina Vojvodina, na sjeveru Republike Srbije, područje je s etnički najheterogenijim sastavom stanovništva. U njoj žive pripadnici 26 različitih etničkih, nacionalnih i jezičnih skupina. Prema posljednjem popisu stanovništva 1991. godine u AP Vojvodini su najbrojniji Srbi.³⁸ Prema popisu iz 1991. godine u Vojvodini su živjela 1.151.353 stanovnika srpske nacionalnosti ili 57,2% ukupnog stanovništva. U odnosu na popis od 1948. godine, kada je u Vojvodini bilo 841.246 Srba, njihov se broj povećao za 310.107 ili 36,86%, što se tumači planskim doseljavanjem Srba nakon II. svjetskog rata,³⁹ posebno u prvim poslijeratnim desetljećima kada je kod Srba i prirodni priraštaj bio povoljan. Prema popisu iz 1991. godine Srbi etnički prevladavaju na 77,8% teritorija Vojvodine, u apsolutnoj su većini u 32 općine

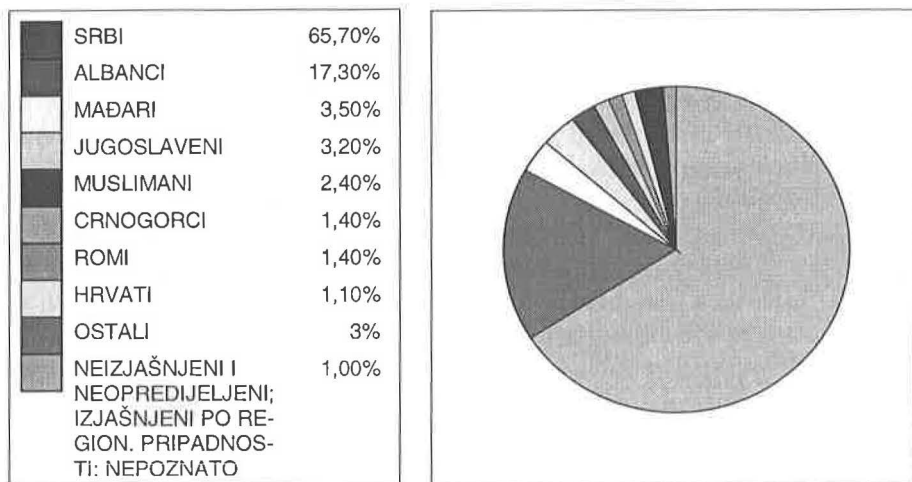
38 Vidi sl. br. 3, Stanovništvo AP Vojvodine prema nacionalnom sastavu (popis 1991. god.).

39 "Od ukupnog broja kolonista bilo je 71,9% Srba, 17,8% Crnogoraca, 5,31% (popis 1991. god.). Makedonaca, 3,17% Hrvata, 0,93% Slovenaca i 0,82% Muslimana. To između os-

(od 45 koliko ih ima u Vojvodini), a u gotovo svim ostalim su drugi po brojnosti.⁴⁰

STANOVNIŠTVO REPUBLIKE SRBIJE PREMA NACIONALNOM SASTAVU (popis 1991. godine)

Slika 2.

Srbi su 1961. godine činili apsolutnu ili relativnu većinu u 66,93% naselja Vojvodine, dok 1991. godine čine većinu u 68,53% naselja.⁴¹ Prema popisu iz 1991. godine u Vojvodini živi 44.721 Crnogorac ili 2,2% ukupnog stanovništva, a 1948. godine bilo ih je 30.589 ili 1,8%. To znači da se u ovom periodu njihov broj povećao za 46,19%.

Zanimljivi su podaci iz popisa 1981. godine gdje su 154.407. građana, koji su se izjasnili kao Jugoslaveni, naveli da je srpsko-hrvatski njihov materinji jezik (90%).

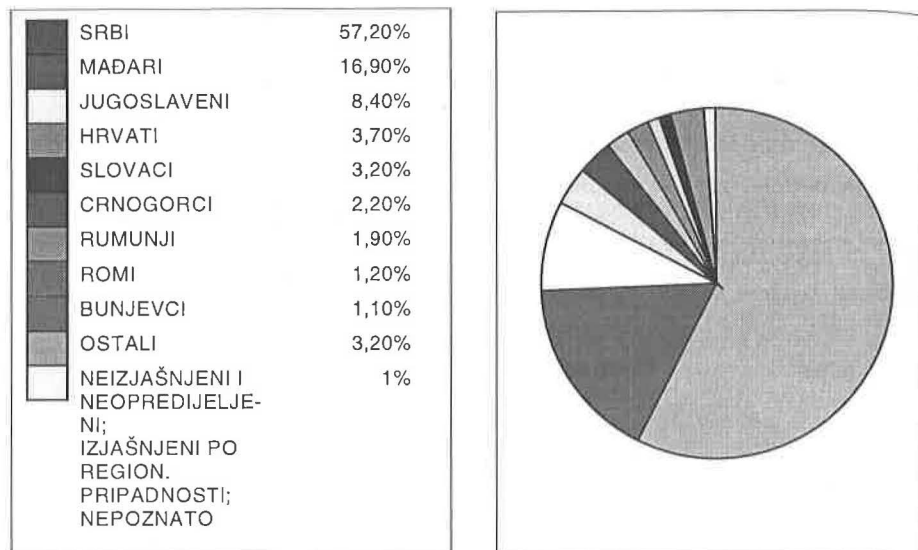
talog govori kako je 162.000 srpskih i 40.000 crnogorskih kolonista bitno pridonijelo da bi se i po nacionalnom sastavu opravdalo uklapanje Vojvodine u sastav Srbije." Gačeša, N.: *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948*, doktorska disertacija, Beograd, 1984.

40 Breznik, D., "Demografske odlike stanovništva SRJ po nacionalnosti", *Jugoslavenski pregled*, br. 4., Beograd, 1993, p. 18.

41 Spasovski, M., "Teritorijalni razmještaj naroda i nacionalnih manjina u SRJ", *Jugoslavenski pregled*, br. 1., Beograd, 1994, p. 33, 34.

STANOVNIŠTVO AP VOJVODINE PREMA NACIONALNOM SASTAVU (popis 1991. godine)

Slika 3.

12.272 (7,3%) građana naveli su da je njihov materinji jezik mađarski.⁴² Kako je popis stanovništva proveden u vrijeme nacionalističke kampanje u Srbiji i uoči rata, može se pretpostaviti da su se jednim dijelom pripadnici nacionalnih manjina izjašnjavali kao Jugoslaveni kako bi skrili svoju etničku pripadnost i tako se zaštitili.

Na temelju analize podataka dobivenih popisima stanovništva nakon II. svjetskog rata vidljivo je da se broj i postotni udio pripadnika nacionalnih manjina u SRJ konstantno smanjivao. Izuzetak su u tom pogledu Albanci, Romi, Makedonci i kako je prethodno navedeno – Jugoslaveni. Mađari čine najveću manjinsku skupinu u Vojvodini i drugu po brojnosti (poslije Albanaca) u SR Jugoslaviji.⁴³ Broj Mađara u Vojvodini i SRJ u poslijeratnom periodu najprije je rastao do 60-ih godina (1948: Vojvodina – 428.932 ili 25,8% ukupnog stanovništva, SRJ – 433.763 ili 6,3%; 1961: Vojvodina – 442.561 ili 23,9%, SRJ – 449.857 ili 5,5%). Od 60-ih godina broj Mađara stalno opada tako da umanjeno od 1961. do 1991. godine u Vojvodini iznosi 23,29%, au SRJ 23,5%. Ovaj pad se objašnjava niskim prirodnim prirasotom, negativnim migracijskim saldom, te sklapanjem mješovitih brakova.⁴⁴ Popisom 1991. godine utvrđeno je da u SRJ živi 67.234 Slovaka. Populacij-

42 Petrović, R., (1987), *Etnički mešoviti brakovi u Jugoslaviji*, Beograd, p. 199-200.

43 Vidi tabelu br. 1, sl. 1. i 3.

44 Samardžić, M., (1998), *Položaj manjina u Vojvodini*, Centar za antiratnu akciju, Beograd, p. 37.

ska dinamika Slovaka je stabilna, s blagim trendom opadanja (SRJ, 1948.god. – 72.032). Udio slovačkog stanovništva u Vojvodini opao je s 4,3% 1948. na 3,2% 1991. godine.

U SRJ 1948. živjela su 63.133 Rumunja, a 1991. bilo ih je 42.386, što predstavlja smanjenje od 32,87%. Broj Rumunja u Vojvodini iznosio je 1948. godine 59.263 (3,6% stanovništva), a 1991. bilo ih je 38.832 (1,9%). Ovakvo veliko smanjenje (34,51%) tumači se niskim, te čak i negativnim prirodnim priraštajem, negativnim saldonom vanjskih migracija, sklapanjem mješovitih brakova i drugim čimbenicima. Od ukupnog broja Rumunja u SRJ 91,61% živi u Vojvodini. Etnički su dominirali u 20 naselja, ali ni u jednoj općini nisu u većini. Uglavnom su koncentrirani u jugoistočnom Banatu.⁴⁵ U Republici Crnoj Gori, uz sandžačke muslimane-bošnjake, postoje male albanske i hrvatske manjinske zajednice.⁴⁶

Nacionalna struktura SRJ, od posljednjeg i prethodno prikazanog popisa 1991. godine, bitno je izmijenjena. Uzroci tome su, s jedne strane, veliki priliv izbjeglica uglavnom srpske etničke pripadnosti s prostora drugih država nastalih raspadom SFRJ (posebno Republika Hrvatske i Bosne i Hercegovine), a s druge strane, pojačano iseljavanje pripadnika nacionalnih manjina, prije svega Madara i Hrvata u istom periodu. Komesarijati za izbjeglice Srbije i Crne Gore i UNHCR izvršili su 1996. godine popis izbjeglica koji se nalaze na teritoriju SRJ. Prema tom izvoru u Srbiji se nalazi 537.937 izbjeglica, a od tog broja 259.719 ili 48,28% boravi u Vojvodini.⁴⁷ Procjenjuje se da je broj izbjeglica veći od navedenog s obzirom da se nisu svi odazvali popisu. U izbjegličkoj populaciji Srbi čine 89,4%. Na 100 stanovnika Vojvodine danas otpada 12,9 izbjeglica, dok u cijeloj Srbiji na 100 stanovnika otpada 6,3 izbjeglica. Usporedbom popisa stanovništva iz 1991. godine i popisa izbjeglica i drugih ratom ugroženih lica u SRJ, lako je uočiti veliku koncentraciju izbjeglica upravo u općinama u kojima su Hrvati i Jugoslaveni 1991. činili značajan dio stanovništva (Indija, Šid, Ruma, Sombor, Sremska Mitrovica, Stara Pazova). Koncentracija izbjeglica manje je izražena u općinama u kojima većinu stanovništva čine Madari.

Između 1991. i 1995. godine, oko 45.000 do 50.000 Hrvata bilo je prisiljeno napustiti SR Jugoslaviju, uglavnom zbog terora i zastrašivanja koje su organizirale lokalne nacionalističke skupine i srpske izbjeglice iz Hrvatske. Uznemirivanje i nasilje dostigli su kulminaciju na početku rata u Hrvatskoj 1991. godine, a ponovo su narasli u kolovozu 1995. godine nakon hrvatskih vojnih operacija protiv tzv. "Republike Srpske Krajine".⁴⁸ U vri-

45 Cf.: Spasovski, M., Teritorijalni razmještaj..., *op. cit.*, p. 55; Breznik, D., Demografske odlike stanovništva SRJ..., *op. cit.*, p. 20, 25 i 26

46 Vidi tablicu br. 1

47 Popis izbjeglica i ratom ugroženih lica koja se nalaze na teritoriju SRJ, Komesarijat za izbjeglice Srbije i Crne Gore i UNHCR, Beograd, 1996.

48 Specijalno izvješće Elizabet Ren o manjinama, Komisija za ljudska prava, E/CN. 4/1997/8, 25. listopada 1996. god.

jeme velikog izbjegličkog vala iz BiH i Hrvatske, posebno 1991. i 1995. godine, mnoge mađarske obitelji bile su prisiljene napustiti svoje domove pod pritiskom i nasilnim prijetnjama dijela izbjeglica i srpskih ekstremista. Procjenjuje se da je uz to oko 30.000 do 40.000 Mađara pobjeglo iz Vojvodine tijekom godina rata kao bi, između ostalog, izbjegli prisilnu mobilizaciju.⁴⁹

Dakle, promjena nacionalne strukture SRJ u odnosu na stanje prema popisu stanovništva iz 1991. godine evidentno je pogoršana u pogledu zastupljenosti manjinskog stanovništva u ukupnoj populaciji SRJ. Točna slika ovih dramatičnih promjena dobit će se tek sljedećim popisom stanovništva u SRJ.

Demografska kretanja Hrvata u promatranom razdoblju

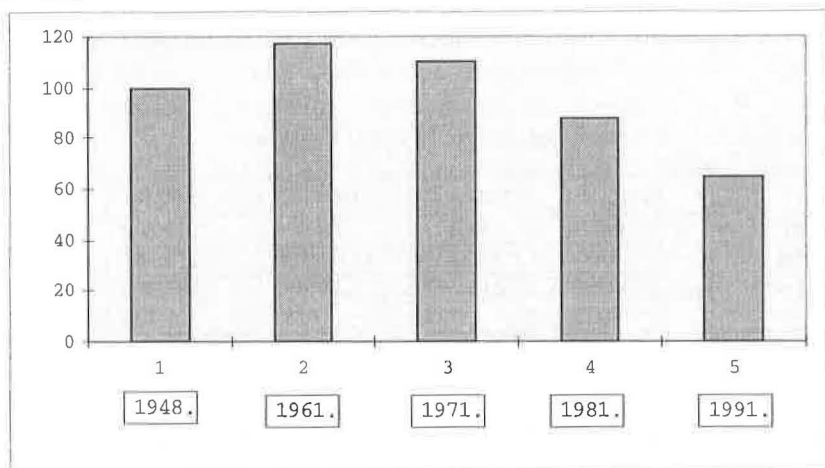
Prema statističkim podacima s popisa stanovništva od 1948. godine do posljednjeg popisa 1991. godine može se vidjeti da Hrvate u SR Jugoslaviji odlikuje populacijski rast do 1961. godine, a potom naglo opadanje. Najveći pad zabilježen je u tijeku posljednjeg međupopisnog razdoblja 1981–1991. godine za oko 30%. Uzimajući u obzir razdoblje od 1961. godine do posljednjeg popisa 1991. godine, broj je Hrvata u SRJ smanjen za 45%. Ovako velik pad broja nematičnog naroda jedne jugoslavenske republike nije istodobno zabilježen ni u jednoj drugoj republici bivše Jugoslavije.

Tablica 2. Promjene broja Hrvata u SRJ

	1948.	1961.	1971.	1981.	1991.
Hrvati	176 672	207 073	194 105	156 272	115 463
indeks	100	117	110	88	65
Bunjevci	-	-	-	9 755	21 662
indeks	-	-	-	100	222
Šokci	-	-	-	199	1 922
indeks	-	-	-	100	965
UKUPNO (H+B+Š)	176 672	207 073	194 105	166 226	139 047
indeks	100	117	110	94	78

- Izvor:* 1. Konačni rezultati popisa stanovništva 1948, knjiga IX., SZS, Beograd, 1954.
 2. Popis stanovništva 1961. i 1971, SZS, Beograd, 1973.
 3. Popis stanovništva 1981, SZS, Beograd, 1983.
 4. Prvi rezultati popisa stanovništva 1991, *Statistički bilten* br. 1934, SZS, Beograd, 1992.

49 *Ibid.*

1. Grafikon demografskih kretanja Hrvata u SRJ

Pad broja Hrvata mogao bi se objasniti smanjenjem prirodnog priraštaja, emigracijama i promjenom nacionalnog opredjeljenja. Međutim, ovako veliki pad broja jednog naroda, uz istodobno povećanje svih ostalih slovenskih naroda u toj državi, te povećanje ukupnog broja stanovništva kroz cijelo razdoblje, upućuju na zaključak da su Hrvati bili izloženi određenim mjerama državne politike koja je imala za rezultat upravo njihovo brojčano smanjenje.

U SR Jugoslaviji, 1948. godine Hrvati su činili 2,6% populacije, a u Vojvodini 8,1%. Hrvati u Vojvodini 1991. godine čine 3,7% stanovništva. Najveći pad zabilježen je u periodu od 1981. do 1991. godine i iznosi 35,5%. Ovaj pad se između ostalog može objasniti porastom broja Bunjevaca i Šokaca⁵⁰ kojih je 1991. bilo 21.552 odnosno 1866. Udio Bunjevaca u ukupnom stanovništvu porastao je s 0,48% 1981. na 1,08% 1991, a Šokaca s 0,01% na 0,08%. Ovaj skok je naročito uočljiv u nekim općinama sjeverne Bačke, npr. u Subotici u kojoj je udio Bunjevaca skočio s 5,75 na 11,66% i Somboru s 0,74 na 3,09%.

Znakovit je i porast broja Jugoslavena u ovoj pokrajini. Tako je u subotičkoj općini opao udio hrvatskog stanovništva s 21,08 na 10,87%, u somborskoj s 15,36 na 9,05%, uz istovremeno povećanje broja Jugoslavena – u subotičkoj s 10,82% 1981. na 15,11% 1991, u somborskoj s 14,18 na 15,95%.⁵¹ Poznata je činjenica da je popis stanovništva 1991. godine vršen u vrijeme ekspanzije srpskog nacionalizma pa se čini opravdanim pretpostaviti da su se jednim dijelom pripadnici nacionalnih manjina izjašnjavali kao Jugoslaveni kako bi skrili etničku pripadnost i tako se zaštitili. Broj Jugoslavena

50 Od 1981. godine u službenu statistiku uvode se nazivi "Bunjevci" i "Šokci".

51 Samardžić, M., *Položaj manjina...*, op. cit. p. 40.

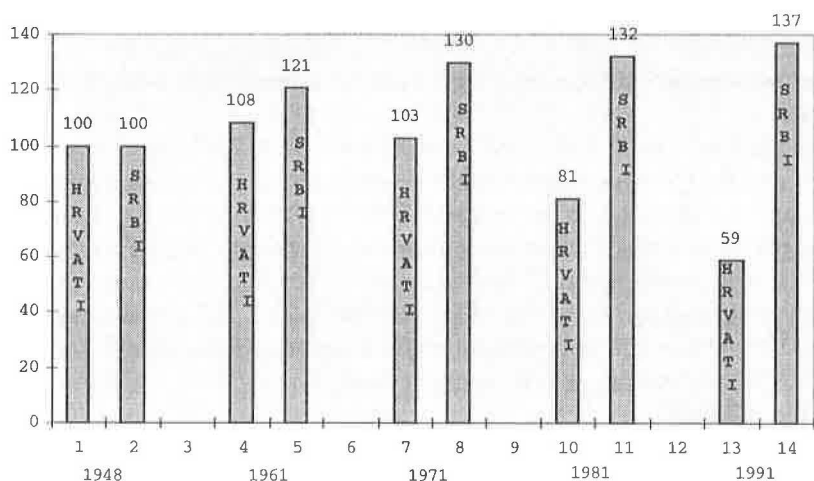
u nekim naseljima udvostručio se ili utrostručio u odnosu na 1981. godinu.

Tablica 3. Promjene broja Hrvata i Srba u Vojvodini

	1948.	1961.	1971.	1981.	1991.
Hrvati	134 232	145 341	138 561	109 203	74 226
indeks	100	108	103	81	55
Bunjevci	841 246	1 017 717	1 089 12	1 107 378	1 151 353
indeks	100	121	130	132	137

Izvor: Cf. supra bilješka ispod tabele 2.

Usporednom analizom dobivenih podataka s popisa stanovništva Vojvodine u promatranom razdoblju može se uočiti tendencija stalnog opadanja broja Hrvata u Vojvodini, uz, istodobno, stalni porast broja Srba. Ipak, Hrvati su 1991. godine imali relativnu ili apsolutnu većinu u 12 vojvodanskih naselja,⁵² a najviše su bili zastupljeni u općinama Sremski Karlovci (1.364 ili 18,10%), Šid (6.047 ili 16,65%), Apatin (4.354 ili 13,19%), Bač (2.026 ili 11,75%) itd.

2. Grafikon usporedbe demografskih promjena Hrvata i Srba u Vojvodini

Prema procjenama koje se najčešće koriste, u razdoblju između 1991. i 1995. godine oko 30.000 Hrvata je pod pritiscima napustilo Vojvodinu, više od 5.000 Srbiju, te oko 6.000 Kosovo.⁵³ U pokušaju iznalaženja stvarnog

52 Prvi rezultati popisa stanovništva Vojvodine 1991, Novi Sad, 1991.

53 *Izveštaj o položaju hrvatske nacionalne manjine u Srbiji*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 1998.

broja Hrvata koji danas žive u Vojvodini i Srbiji, Hrvati se, svakako, moraju potražiti u skupinama Jugoslaveni i "neizjašnjeni". Grube procjene govore da se udio Hrvata u ovim skupinama kreće između 30 i 60%.⁵⁴

Tablica 4. Promjene udjela u ukupnom stanovništvu Hrvata na Kosovu i Crnoj Gori

	1948.	1961.	1971.	1981.	1991.
KOSOVO	727 827	963 988	1 243 693	1 584 441	1 954 747
Hrvati	5 290	7 251	8 264	8 718	8 161
%	0,7	0,8	0,7	0,6	0,4
CRNA GORA	377 189	471 894	529 604	584 310	615 267
Hrvati	6 808	10 664	9 191	6 904	6 249
%	1,8	2,3	1,7	1,2	1,0

Izvor: Cf. supra bilješka ispod tabele 2.

Hrvati na Kosovu posebna su grupacija autohtonog hrvatskog stanovništva. Prema posljednjem popisu 1991. Hrvata je na Kosovu 8.161. Najveći broj je živio u selima Janjevo, Sasare, Letnica, Vrnavokolo i Vrnez. Svoj su identitet sačuvali zahvaljujući religiji i to uglavnom zbog postojanja Albanaca katolika, kojih ima oko 10% od ukupnog albanskog stanovništva. Zbog različitih vrsta pritisaka i napada na život i imovinu ovog stanovništva, krajem 1992. i početkom 1993. godine Hrvati u skupinama od nekoliko stotina te u nekoliko navrata napuštaju ove prostore. Trend iseljavanja se nastavlja i tijekom 1994. i 1995. godine, nakon čega je u Janjevu ostalo 750 ljudi.⁵⁵ Međutim, rat na Kosovu 1999. godine promijenio je i ovaj broj, tako da možemo slobodno ustvrditi kako je hrvatska manjinska zajednica s Kosova potpuno nestala.

Prema popisu iz 1991. godine, Hrvati su u Crnoj Gori predstavljali 1,02% ukupnog stanovništva, tj. 4,49% Hrvata u SRJ. Demografska kretanja Hrvata u Crnoj Gori gotovo su identična onim u Vojvodini, a karakterizira ih povećanje broja i udjela u ukupnom stanovništvu do 1961. godine (10.664 ili 2,3%), kada započinje pad. Znakovito je i povećanje broja Jugoslavena na hrvatskom etničkom prostoru, kada je s 1.559 ili 0,3% Jugoslavena 1961. godine taj broj povećan na 25.854 ili 4,2% 1991. godine. Prema izvješćima i slobodnim procjenama od 1992–1994. godine lokalno je hrvatsko stanovništvo trpjelo stalne pritiske i uznemirivanja, te zbog teške ekonomske i socijalne situacije, oko 50% Hrvata je napustilo ove prostore. Tako se npr.

⁵⁴ *Glasnik III. foruma hrvatskih manjina*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 1998, p. 49

⁵⁵ "Izvještaj o položaju hrvatske nacionalne...", *op. cit.*

postotak hrvatskog stanovništva Tivta smanjio s 50% prije rata na 20% sada. Nakon ovakve bilance, te ukoliko se ne promjene okolnosti, postoji opravdani strah za opstanak hrvatske manjine u Crnoj Gori.

Obilježja manjinskog identiteta Hrvata u SRJ

Hrvati u SRJ dio su hrvatskoga nacionalnoga korpusa koji kao autohtono stanovništvo oduvijek žive na prostoru Vojvodine (Srijema, Bačke, Banata), Kosova, u Boki Kotorskoj, a žive u nemalom broju i u Beogradu te u drugim gospodarskim i upravnim središtima Srbije i Crne Gore. Raspadom bivše SFRJ Hrvati Srijema i Boke Kotorske prvi su se put u svojoj povijesti našli u položaju nacionalne manjine, dok su Hrvati Bačke i Banata prvi put u svojoj povijesti odvojeni državnom granicom od svoga matičnog naroda. Kao kolektivitet oni čine hrvatsku nacionalnu manjinu u SRJ, unatoč činjenici da im do danas nije službeno priznat manjinski status.

U prilog takvoj tvrdnji idu kako subjektivni tako i objektivni kriteriji za određenje manjine. Kako je prethodno navedeno, međunarodno najutjecajnija definicija manjine je ona talijanskog profesora F. Capotortija iz *Studije o pravima koji pripadaju etničkim, vjerskim ili jezičnim manjinama*, u kojoj je rekao: "Manjina je brojčano manja skupina od ostalog dijela stanovništva jedne države...". Hrvati su brojčano manja skupina od većinskog (ih) naroda u SRJ. Nadalje, "...u položaju da ne dominira, čiji članovi-državljeni te države imaju s etničkog, vjerskog ili jezičnoga gledišta karakteristike po kojima se razlikuju od ostalog dijela stanovništva...". Hrvati u SRJ su očigledno u nedominirajućoj poziciji u odnosu na većinski narod (narode), državljani su SRJ, tj. RS i RCG i razlikuju se po svojim etničkim, jezičnim i kulturnim osobinama od većinskog(ih) naroda. Potom, iako samo implicitno "...održavaju osjećaj solidarnosti upravljen očuvanju njihove kulture, tradicije, vjere ili jezika". Hrvati u SRJ kroz povijest su zadržali i nastoje zadržati svoju kulturu, tradiciju, vjeru i jezik – dakle svoje posebnosti i identitet.

S obzirom na način nastanka manjina i podjele u tri osnovne skupine, vidljivo je kako Hrvati u SRJ nisu ni "nove" manjine koje karakterizira specifičan oblik "stvaranja" novih etničkih skupina, niti neautohtone "neteritorijalne" manjine nastale nasilnim preseljenjem ili dragovoljnom migracijom. Hrvati u SRJ su autohtone ili "teritorijalne" manjine koje od davnina žive na određenom teritoriju. Ako se o nastanku manjina govori sa stajališta volje,⁵⁶ treba naglasiti da su neke skupine postale manjinama dragovoljno-samoopredjeljenjem ili pravom opcije. Kod Hrvata u SRJ taj čin volje prigodom nastanka nije prisutan jer se dogodio nasilno, pri raspadu države u kojoj su živjeli s matičnim narodom.

56 Domini, M., (1984), *Manjinsko pitanje i međunarodni odnosi*, Zagreb, 1984, magistarski rad, p. 10-11.

Uzimajući u obzir i druge relevantne definicije,⁵⁷ koje svojim sadržajem pojačavaju kriterij i traže, u odnosu na Capotortijevu definiciju, dodatne karakteristične “manjinske elemente”, poput državljanstva države u kojoj žive članovi manjine i kolektivne volje za održanje čiji je cilj postizanje pravne i faktične jednakosti s većinom, može se ustvrditi da Hrvati u SRJ zadovoljavaju i ove postavljene kriterije. Pored činjenice da su državljani države u kojoj žive, oni imaju svoju matičnu državu Republiku Hrvatsku. Na ovim, dosad spomenutim, karakterističnim elementima zasnivaju se i definicije koje su dane u prijedlozima dokumenata usvojenim u okviru europskih institucija.⁵⁸ U nekim prijedlozima definicije za potrebe rada UN-a na zaštiti manjina⁵⁹ spominjali su se, između ostalog, elementi lojalnosti pripadnika prema državi u kojoj žive, te “dovoljan” broj osoba članova pripadnika manjine. Ovi prijedlozi nisu nikada bili službeno prihvaćeni, iako su bili službeno predloženi.

Hrvati u SRJ prema svim kriterijima, dosad primjenjivanim u određivanju statusa manjine, trebali su steći ovo pravo i status u državi u kojoj žive. No, treba naglasiti da eventualno eksplicitno priznanje postojanja određene nacionalne manjine od strane države u kojoj ta manjina živi ne može imati konstitutivni već samo deklaratorni karakter, jer postojanje manjine objektivna je činjenica koja ne može ovisiti o nečijoj subjektivnoj volji.

Literatura

- Radović, Z.: “Manjine i teritorijalna autonomija”, u: *Autonomija i multietnička društva*, zbornik tekstova, Otvoreni univerzitet, Subotica, 2000.
- Samardžić, M.: *Položaj manjina u Vojvodini*, Centar za antiratnu akciju, Beograd, 1998.
- Tonković, B.: “Izlaganje o stanju hrvatske manjine u SR Jugoslaviji”, Glasnik foruma hrvatskih manjina, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, vol. 1, 1996.
- Sekulić, A.: *Bački Bunjevci i Šokci*, Školska knjiga, Zagreb, 1989.
- Tatalović, S.: *Manjinski narodi i manjine*, IP “Prosvjeta”, Zagreb, 1997.
- Breznik, D.: “Demografske odlike stanovništva SRJ po nacionalnosti”, Jugoslavenski pregled, br. 4, Beograd, 1993.

57 Deschenes, J. U, Doc. E/CN. 4/Sub. 2/1985/31, par. 181; EIDE, A. U: Doc. E/CN. 4/Sub. 2/1993/34, par. 29; Chernichenko, S. U, Doc. E/CN. 4/Sub. 2/AC. 5/1996/WP. 1, p. 5

58 Okvirna konvencija za zaštitu prava nacionalnih manjina, Vijeće Europe, 1994, Instrument za zaštitu manjinskih prava, 1994.

59 Prijedlog Potkomisije iz 1951, UN Doc. E/CN. 4/Sub. 2/217, p. 15-17

- Spasovski, M., "Teritorijalni razmjestaj naroda i nacionalnih manjina u SRJ", *Jugoslavenski pregled*, br. 1, Beograd, 1994.
- Petrović, R., (1987) *Etnički mešoviti brakovi u Jugoslaviji*, Beograd.
- Domini, M., (1984), *Manjinsko pitanje i međunarodni odnosi*, Zagreb, magistarski rad.
- Izveštaj o položaju hrvatske nacionalne manjine u Srbiji*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beogradu, URL: www.helsinki.org.yu/god/manj1.htm
- Sporazum o normalizaciji odnosa između RH i SRJ, sklopljen 23. kolovoza 1996. god. u Beogradu, potvrđen 3. listopada 1996. god., stupio na snagu 18. listopada 1996. god., NN-MU 10/96.
- "Činjenice i statistika", Ministarstvo za informacije RS, <http://www.srbija-info.yu/>
- Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 1/90
- Ustav Republike Crne Gore, *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 48/92, 5. poglavlje, članci 67-76.
- Ustav SR Jugoslavije, *Službeni list SRJ*, br. 1/92
- Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 45/1991., čl. 2. i 3.
- Zakon o osnovnim školama Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 50/1992-1726, čl. 5.
- Zakon o društvenoj brizi o djeci, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 49/1992., čl.45.
- Zakon o osnovnoj školi, *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 34/1991-574.
- Priopćenje Saveznog ministarstva za vanjske poslove SRJ, *Naša borba*, 20. ožujka 1998.
- "Jugoslavija zatražila prijem u Vijeće Europe"
- Opća enciklopedija*, treće izdanje, JLZ, Zagreb, 1982, svezak 8.
- Vojna enciklopedija*, drugo izdanje, Vojnoizdavački Zavod, Beograd, 1975, svezak 10.
- Opća enciklopedija*, treće izdanje, JLZ, Zagreb, 1982, svezak 1.
- Statistički bilten SFRJ* br. 1934, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1992.
- Popis izbjeglica i ratom ugroženih lica koja se nalaze na teritoriju SRJ, Komisarijat za izbjeglice Srbije i Crne Gore i UNHCR, Beograd, 1996.
- "Specijalno izvješće Elizabet Ren o manjinama", Komisija za ljudska prava, ECN. 4/1997/8, 25.listopad 1996. god.
- Prvi rezultati popisa stanovništva Vojvodine 1991, Novi Sad, 1991.

“Izvještaj o položaju hrvatske nacionalne manjine u Srbiji”, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 1998.

Glasnik III. foruma hrvatskih manjina, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 1998.

Deschenes, J. U: Doc. E/CN. 4/Sub. 2/1985/31, par. 181; EIDE, A. U: Doc. E/CN. 4/Sub.

2/1993/34, par. 29; CHERNICHENKO, S. U: Doc. E/CN. 4/Sub. 2/AC. 5/1996/WP. 1

Okvirna konvencija za zaštitu prava nacionalnih manjina, Vijeće Europe, 1994: Instrument za zaštitu manjinskih prava, 1994.

Prijedlog Potkomisije iz 1951: UN Doc. E/CN. 4/Sub. 2/217

Summary

Protection of minorities forms one of the major issues in the political transformation of the East-European countries. Ethnic relations and treatment of minorities turned out to be an extremely important issue for security and stability in the Balkans and especially in the federal Republic of Yugoslavia. Prospects of peace in this country will depend to a large extent on the ability to find a solution for problems of the ethnic minorities. Each and every Constitution of Yugoslavia contains regulations about minority rights, but some substantial differences can be observed as regards to the level of the determined protection of minorities. They regulate the position of minorities in terms of liberties and rights of individuals-members of minority. The position of minority as a collectivity is generally not regulated and the mechanisms of protection of common rights are underdeveloped. Croats as the native and homogeneous groups dwell on the area of the present Federal Republic of Yugoslavia, i.e. in the Republic of Serbia and the Republic of Monte Negro. The greatest concentration of Croats in Serbia is in the area of the Vojvodina Autonomous Province. After the crisis in Kosovo there are no more Croats left in the Kosovo area. As for Monte Negro, Croats there live mainly in the district of Boka Kotorska. After the downfall of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia the Croats who live in the Federal Republic of Yugoslavia have found themselves in a position of the ethnic minority. However, up to the present day they do not have this status officially recognized. According to the criteria applied so far in determination of status of minority, the Croats in the Federal Republic of Yugoslavia should have obtained this right and status because the existence of a minority along with its characteristic minority features is an objective fact which no country with European ambition can ignore indefinitely.